

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2020.gada 27.aprīlī Nr. 1-6/13
Uz 31.03.2020. Nr.1-04/174-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesim Artūram Kučam**
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par viedokli lietā Nr. 2020-07-03

2020. gada 31. martā Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – tiesībsargs) saņēma Latvijas Republikas Satversmes tiesas (turpmāk – Satversmes tiesa) tiesneša Artūra Kuča 2020. gada 30. marta lēmumu, ar kuru tiesībsargs atzīts par pieaicināto personu lietā Nr. 2020-07-03 “Par Ministru kabineta 2011. gada 5. decembra noteikumu Nr. 924 “Noteikumi par vecuma pensijas minimālo apmēru” 2.2. apakšpunkta, Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra Noteikumu Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.1. apakšpunkta, kā arī Ministru kabineta 2019. gada 3. decembra noteikumu Nr. 579 “Noteikumi par minimālās valsts vecuma pensijas apmēru” 2. punkta un 3.2. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 109. pantam” (turpmāk – lieta Nr. 2020-07-03), kas ierosināta uz Augstākās tiesas (turpmāk – pieteikuma iesniedzēja) pieteikuma pamata. Ar šo lēmumu tiesībsargs ir uzaicināts rakstveidā izteikt viedokli par apstrīdēto normu atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 109. pantam un citiem jautājumiem, kuriem varētu būt nozīme lietā.

Izvērtējot lēmumam pievienoto pieteikumu un Ministru kabineta atbildes rakstu, tiesībsargs sniedz šādu viedokli.

[1] Pieteikuma iesniedzējas izskatīšanā ir administratīvā lieta, kas ierosināta pēc personas (persona A) pieteikuma par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, ar kuru valsts vecuma pensija pieteicējam tiktu aprēķināta, piemērojot valstī noteikto vidējo apdrošināšanas iemaksu algu. No pieteikuma izriet, ka personai A no 2013. gada 10. augusta ir piešķirta vecuma pensija, kas noteikta minimālā apmērā – 83,24 *euro* (jeb tolaik 58,50 *lati*) mēnesī. Pēc indeksācijas vecuma pensijas apmērs no 2018. gada 1. janvāra ir 96,07 *euro* mēnesī, bet no 2019. gada 1. oktobra – 110,60 *euro* mēnesī. Personai A ir 30 gadu apdrošināšanas stāžs, no kuriem 27 gadi ir uzkrāti līdz 1996. gada 1. janvārim. Persona A savā kasācijas sūdzībā ir norādījusi, ka aprēķinātā vecuma pensija

par 30 gadu darba stāžu nesniedz viņam nepieciešamo sociālo nodrošinājumu. Tāds apmērs ir pretrunā Satversmes 109. pantam.

Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka tās izskatāmajā lietā ir jānoskaidro, vai valsts ir sniegusi personai A sociālo nodrošinājumu – vecuma pensiju – pienācīgā apmērā. Tādējādi esot jāpārbauda, vai no apstrīdētajām normām izrietošais personas A vecuma pensijas apmērs ir atbilstošs Satversmes 109. pantam.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka Ministru kabineta 2011. gada 5. decembra noteikumu Nr. 924 „Noteikumi par vecuma pensijas minimālo apmēru” (turpmāk – Noteikumi Nr. 924) 2.2. apakšpunkts, Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr. 1605 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” (turpmāk – Noteikumi Nr. 1605) 2.1. apakšpunkts (šeit un turpmāk – redakcijā, kas bija spēkā līdz 2019. gada 31. decembrim), kā arī Ministru kabineta 2019. gada 3. decembra noteikumu Nr. 579 „Noteikumi par minimālās valsts vecuma pensijas apmēru” (turpmāk – Noteikumi Nr. 579) 2. punkts un 3.2. apakšpunkts (turpmāk visi kopā – apstrīdētās normas) neatbilst Satversmes 109. pantam un Pārskatītās Eiropas Sociālās hartas (turpmāk – Harta) 12. panta 1. punktam.

[2] Ministru kabinets atbildes rakstā norāda, ka piekrīt, ka Noteikumos Nr. 924 noteiktais minimālais vecuma pensijas apmērs nebija pietiekoši liels un to bija nepieciešams pārskatīt. Tādējādi, ņemot vērā valsts ierobežotos finanšu līdzekļus, ar 2020. gada 1. janvāri minimālās vecuma pensijas aprēķina bāze tika paaugstināta no 64,03 *euro* līdz 80 *euro*, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības no 106,72 *euro* līdz 122,69 *euro*.

Ministru kabinets norāda, ka valsts pensiju sistēma ir tieši saistīta ar valsts ekonomisko situāciju un nelielo pensiju apmēru, ko sekmē gan zemās darba algas, gan dažādi atviegloti sociālās apdrošināšanas iemaksu režīmi, gan augstais aplokšņu algu īpatsvars. Apmēram trešā daļa no sociāli apdrošinātām personām strādā ar algu, kas nepārsniedz minimālo darba algu, līdz ar to viņu veiktās iemaksas ir nelielas, kā rezultātā pensijas kapitāls ir nepietiekams, lai nodrošinātu vecuma pensiju vismaz minimālajā apmērā. Jebkurām papildu garantijām, kas tiek piemērotas pensiju aprēķinā, lai palielinātu piešķirtās pensijas apmēru, nav reālu sociālās apdrošināšanas iemaksu seguma, un līdz ar to tas ir papildu finanšu slogs visiem pensiju sistēmas dalībniekiem, turklāt tas neveicinās motivāciju veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas no visiem ienākumiem. Tas rezultātā radītu reālus draudus valsts pensiju sistēmas ilgtspējai un būtu netaisnīga pret tiem cilvēkiem, kuri, godprātīgi maksājot sociālās apdrošināšanas iemaksas, paši būs/ir nopelnījuši sev pensiju.

Ministru kabinets uzskata, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu ir īstenojamas ne tikai maksājumu veidā – pensijas, pabalsti, bet arī sociālās palīdzības veidā, nodrošinot personas pamatvajadzību apmierināšanai nepieciešamās lietas, piemēram, pārtiku, mājokli un sniedzot nepieciešamos pakalpojumus. Tādējādi Ministru kabinets uzskata, ka noteiktie minimālie vecuma pensiju apmēri nav pretrunā Satversmei.

[3] Likuma “Par valsts pensijām” 12. panta otrā daļa (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2019. gada 31. decembrim) noteic, ka personām, kurām piešķirta vecuma pensija, pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par Ministru kabineta noteikto minimālo vecuma pensiju.

Attiecīgi Ministru kabinets Noteikumos Nr. 924 noteica vecuma pensijas minimālo apmēru. Noteikumu Nr. 924 2. punkts noteica, ka vecuma pensijas minimālais

apmērs nevar būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kas noteikts saskaņā ar normatīvajiem aktiem par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, kuram atkarībā no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža (pilnos gados) piemērots koeficients. Atbilstoši Noteikumu Nr. 924 2.2. apakšpunktā noteiktajam personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir no 21 gada līdz 30 gadiem, koeficients ir 1,3.

No minētā izriet, ka minimālais vecuma pensijas apmērs ir tieši atkarīgs no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likuma 15. panta pirmajā daļā dotajam deleģējumam, noteikts Noteikumos Nr. 1605. Noteikumu Nr. 1605 2.1. apakšpunkts noteica, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 64,03 *euro* mēnesī.

Tādējādi, piemērojot Noteikumu Nr. 924 2.2. apakšpunktu kopsakarā ar Noteikumu Nr. 1605 2.1. apakšpunktu, vecuma pensijas minimālais apmērs personām ar apdrošināšanas stāžu no 21 līdz 30 gadiem ir 83,24 *euro* (64,03 *euro* x 1,3).

No 2020. gada 1. janvāra likuma "Par valsts pensijām" 12. panta otrā daļa noteic, ka personām, kurām piešķirta vecuma pensija, pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par minimālās vecuma pensijas apmēru. Ministru kabinets nosaka minimālās vecuma pensijas aprēķina bāzi, kā arī minimālās vecuma pensijas apmēru, piešķiršanas un pārskatīšanas kārtību.

Atbilstoši dotajam deleģējumam Ministru kabinets Noteikumos Nr. 579 noteica minimālās vecuma pensijas aprēķina bāzi un aprēķināšanas kārtību.

Noteikumu Nr. 579 2. punkts noteic, ka minimālās vecuma pensijas aprēķina bāze ir 80,00 *euro*, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 122,69 *euro*. Savukārt Noteikumu Nr. 579 3. punkts noteic minimālās vecuma pensijas apmēru, atkarībā no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža. Proti, minimālās vecuma pensijas apmēru nosaka, minimālās vecuma pensijas aprēķina bāzei atkarībā no personas apdrošināšanas stāža (pilnos gados), par kuru piešķirta (pārreķināta) vecuma pensija, piemērojot koeficientus. Saskaņā ar Noteikumu Nr. 579 3.2. apakšpunktu personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir no 21 gada līdz 30 gadiem, koeficients ir 1,3.

Tādējādi no 2020. gada 1. janvāra saskaņā ar Noteikumu Nr. 579 2. punktu un 3.2. apakšpunktu minimālā vecuma pensija personām ar apdrošināšanas stāžu no 21 gada līdz 30 gadiem ir 104 *euro* (80 *euro* x 1,3).

[4] Satversmes 1. pants noteic: "Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika." Savukārt Satversmes 109. pants noteic: "Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos."

Satversmes ievada ceturtajā rindkopā Latvija sevi definē kā demokrātisku, tiesisku, sociāli atbildīgu un nacionālu valsti, kas balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības.

Tas, ka Latvija ir sociāli atbildīga valsts, no vienas puses izriet no Satversmes 8. nodaļas kopumā, taču, no otras puses, sociāli atbildīgas valsts princips ir ietverts arī Satversmes 1. pantā lietotajā demokrātijas jēdzienā (plašākā nozīmē).¹

Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir sabiedrībā izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu.²

¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 211.lpp.

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet valsts pienākums izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu politiku sabiedrības labklājības nodrošināšanai.³ Sociāli atbildīgas valsts princips ietver:

- 1) valsts pienākumu nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni, kas ietver sociālās palīdzības, pamatpakalpojumu, kā arī izglītības, veselības un sociālās aprūpes, kultūras iestāžu nodrošināšanu;
- 2) valsts pienākumu nodrošināt aizsardzību sociālā riska gadījumā;
- 3) valsts pienākumu rūpēties par sociālo taisnīgumu, kas ietver rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu, vājāko aizsardzību un iespēju vienlīdzību;
- 4) cilvēka saistību ar sabiedrību, kas ietver arī cilvēka pienākumus pret citiem cilvēkiem.⁴

Sociāli atbildīgas valsts principa nepieciešamība visbiežāk tiek saistīta ar tādām sabiedrības pamatvērtībām kā cilvēka cieņa, taisnīgums un vienlīdzība, kā arī solidaritāte. No cilvēka cieņas idejas izriet, ka cilvēks nedrīkstētu dzīvot tādos ekonomiskos apstākļos, kas viņu padarītu par objektu. Jānodrošina vismaz minimāli apstākļi, lai cilvēks varētu baudīt savas pamattiesības. No taisnīguma izriet prasība, lai cilvēkiem ne tikai formāli tiktu nodrošināta vienlīdzība, bet arī lai faktiski tiem būtu vienlīdzīgas iespējas realizēt savas tiesības.⁵

Pienākums nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni visupirms ietver sevī valsts pienākumu nodrošināt sociālo palīdzību. Sociālai palīdzībai jābūt tādai, kas nodrošina vismaz cilvēka cienīgas eksistences minimālos priekšnoteikumus. Absolūtais minimums būtu pārtika, apģērbs, mājoklis un medicīniskā palīdzība, kas nepieciešami elementārai izdzīvošanas garantēšanai jebkuram cilvēkam. Taču ar cilvēka cienīgas eksistences minimālajiem priekšnoteikumiem nedrīkst saprast apstākļus, kas nepieciešami tikai "kailai izdzīvošanai".⁶

Viens no sociāli atbildīgas valsts principa elementiem ir arī valsts pienākums rūpēties par sociālo taisnīgumu, kas ietver rūpes par sociālo atšķirību izlīdzināšanu un vājāko aizsardzību un iespēju vienlīdzību.⁷ Sociālo atšķirību izlīdzinājums nozīmē materiālo un daļēji nemateriālo labumu pārdali no turīgākajiem par labu trūcīgajiem, jo sociāli atbildīga valsts atbalsta vājos un ierobežo stipros.⁸ Sociālais taisnīgums savukārt prasa valstij rūpēties par iespēju vienlīdzības nodrošināšanu. Tas nozīmē, ka valstij jā rūpējas, lai visiem tiktu radīti vienlīdzīgi apstākļi materiālu un nemateriālu labumu iegūšanā. Iespēju vienlīdzības nodrošināšanas kontekstā īpaši nozīmīgi ir nodrošināt vienlīdzīgas iespējas iegūt izglītību un vienlīdzīgas iespējas izvēlēties nodarbinātību.⁹

² Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra spriedums lietā Nr.2006-07-01, 18. punkts. Latvijas Vēstnesis, 177, 07.11.2006.

³ Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedums lietā Nr. 2009-44-01, 22. punkts. Latvijas Vēstnesis, 43, 17.03.2010.

⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 214.lpp.

⁵ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 214.lpp.

⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 216.-217.lpp.

⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 219.lpp.

⁸ E. Levits Par veselības aprūpes reformas plānu, kas paredz izslēgt no veselības aprūpes sistēmas valsts trūcīgākos iedzīvotājus. Konstitucionālās politikas seminārs. Semināra materiālu krājums. Bīriņi, 2012., 39.lpp.

⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014. 220.lpp.

No iepriekš minētā izriet, ka sociāli atbildīgas valsts pienākums ir izveidot tādu sociālās drošības sistēmu, kas nodrošina cilvēka cienīgas dzīves līmeni, tādā līmenī, kas ļauj cilvēkam pilnvērtīgi iekļauties sabiedrībā. Nabadzība rada sociālo atstumtību. Resursu trūkuma dēļ cilvēkam ir ierobežota pieeja kultūras un sporta pasākumiem, izglītībai, savukārt izglītības trūkums var būt par cēloni bezdarbam vai mazapmaksātam darbam. Tāpat resursu trūkums ierobežo pieeju veselības aprūpes pakalpojumiem. Tādējādi cilvēks nespēj piekļūt precēm un pakalpojumiem, nespēj īstenot savas tiesības vienlīdzīgi ar pārējo sabiedrību.

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, izvērtējot tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpausme dažādās tiesību jomās var atšķirties¹⁰. Gadījumos, kad vienlaikus apstrīdēta kādu sociālo tiesību jomā izdotu normu atbilstība gan no Satversmes 1. panta izrietošajiem principiem, gan arī Satversmes 109. pantam, atbilstība Satversmes 1. pantam parasti tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.¹¹

[5] Tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā ietilpst Satversmes 109. panta tvērumā, un šo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.¹²

Minētā panta saturu Satversmes tiesa ir analizējusi vairākos spriedumos un norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, t.i., tā ir tieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tādēļ arī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos sociālās tiesības ir formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot dalībvalstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā. Turklāt valstij ir piešķirama plaša rīcības brīvība, veidojot savu sociālās drošības sistēmu.¹³ Lēmumi šajā jomā parasti vairāk atkarīgi nevis no juridiskiem, bet politiskiem apsvērumiem, kas savukārt atkarīgi no likumdevēja priekšstata par valsts sociālo pakalpojumu sniegšanas principiem, valsts ekonomiskās situācijas un sabiedrības vai kādas tās daļas īpašas nepieciešamības pēc valsts palīdzības vai atbalsta.¹⁴ Taču valsts rīcības brīvība nav absolūta. Tās veidotajai sociālā nodrošinājuma sistēmai ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem, proti, valstij jānodrošina sociālā nodrošinājuma sistēmas esamība, adekvātums un pieejamība.¹⁵

Sociālā nodrošinājuma sistēmas esamība nozīmē, pirmkārt, to, ka šai sistēmai jāpastāv un turklāt jābūt ilgtspējīgai, lai nodrošinātu to, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu varētu īstenot gan pašreizējās, gan arī nākamās paaudzēs¹⁶. Minētās

¹⁰ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15. punkts. Latvijas Vēstnesis, 200, 21.12.2011.

¹¹ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15. punkts. Latvijas Vēstnesis, 200, 21.12.2011.

¹² Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra spriedums lietā Nr.2012-12-01, 8.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 33, 15.02.2013.

¹³ Satversmes tiesas 2011. gada 17. februāra spriedums lietā Nr.2010-20-0106, 10. punkts. Latvijas Vēstnesis, 29, 22.02.2011.

¹⁴ Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra spriedums lietā Nr. 2006-04-01, 16. punkts. Latvijas Vēstnesis, 183, 15.11.2006.

¹⁵ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 562. lpp.

¹⁶ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 19 Tiesības uz sociālo drošību (9. pants), 11. paragrāfs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 563. lpp.

sistēmas ilgtspēju nosaka trīs principi: adekvātums, finansiālā ilgtspēja un spēja pielāgoties pārmaiņām. Līdz ar to pensiju sistēmas ilgtspēja ir cieši saistīta ar kopējo valsts ekonomisko situāciju.¹⁷ Savukārt sociālās drošības sistēmas adekvātums prasa, lai sociālais nodrošinājums būtu arī adekvātā apmērā.¹⁸

[6] Valstij attiecībā uz tiesībām uz sociālo nodrošinājumu tāpat kā citu pamattiesību jomā ir trīs veida pienākumi: gan respektēt, gan aizsargāt, gan arī nodrošināt personas tiesības. Sociālo tiesību jomā īpaša nozīme ir tam, vai valsts ar savu pozitīvo rīcību spēj nodrošināt personai no konkrētas pamattiesības izrietošo individuālo vajadzību apmierināšanu.¹⁹

Kritēriji, pēc kuriem vērtējama tiesību normas atbilstība pamattiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi²⁰.

Vērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, ir jāpārbauda, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības. Likumdevējs nevar atteikties nodrošināt sociālo tiesību efektīvu īstenošanu; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, vai personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti vispārējie tiesību principi²¹.

[6.1] Vērtējot, vai likumdevējs ir veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot sociālās tiesības, jānorāda, ka ar sociālo nodrošinājumu Latvijas Republikā ir saprotami dažādi sociālās drošības pasākumi, tostarp arī sociālās apdrošināšanas sistēma, kuras ietvaros tiek sniegts materiāls nodrošinājums vecuma gadījumā²². Satversmes 109. pantā nav reglamentēti pensiju sistēmas noteikumi. Līdz ar to pensiju sistēmas uzbūves un darbības principi ir likumdošanas ceļā izlemjams jautājums, proti, likumdevējs ir tiesīgs sociālo tiesību saturu konkretizēt likumos.²³

Tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros ir konkretizētas likumā “Par valsts pensijām”. Likums “Par valsts pensijām” noteic vecuma pensijas aprēķināšanas kārtību, proti, vecuma pensija ir atkarīga no vairākiem faktoriem – personas uzkrātā un aktualizētā pensijas kapitāla, uzkrātā apdrošināšanas stāža un plānotā vecuma pensijas izmaksas laikposma (G).²⁴ Tātad likums “Par valsts pensijām” paredz personas individuālu iesaisti savas vecuma pensijas nodrošināšanā.

Vienlaikus likuma “Par valsts pensijām” 12. panta otrā daļa, gan redakcijā, kas bija spēkā līdz 2019. gada 31. decembrim, gan redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada

¹⁷ Satversmes tiesas Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 27.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 22.12.2009.

¹⁸ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 19 Tiesības uz sociālo drošību (9. pants), 11. paragrāfs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 564. lpp.

¹⁹ Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 24. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 22.12.2009.

²⁰ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 200, 21.12.2011.

²¹ Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. 2006-10-03, 16.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 19.12.2006.

²² Likums “Par sociālo drošību”, 5. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/36850#p5>

²³ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15.3. punkts. Latvijas Vēstnesis, 200, 21.12.2011.

²⁴ Likums “Par valsts pensijām”, 12. panta pirmā daļa un pārejas noteikumu 13. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/38048>

1. janvāra, paredz nodrošināt personai vecuma pensiju vismaz minimālā apmērā, deleģējot Ministru kabinetam noteikt minimālo vecuma pensijas apmēru. Minimālās vecuma pensijas aprēķināšanas kārtību Ministru kabinets secīgi ir noteicis Noteikumos Nr. 924 un Noteikumos Nr. 579.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī tiek garantētas ar likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 34. punktu²⁵, kas paredz minimālo pensijas apmēru, kurš ir atkarīgs no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.²⁶ Likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 34. punktu aizstāja Noteikumi Nr. 924, savukārt šos noteikumus – Noteikumi Nr. 579, taču minimālā vecuma pensijas apmēra noteikšanas principi, mainoties tiesību normām, pēc būtības nav mainījušies.

Tādējādi secināms, ka, paredzot personai tiesības saņemt vecuma pensiju vismaz minimālā apmērā, valsts formāli ir izpildījusi pienākumu nodrošināt tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālajā līmenī.

[6.2] Vērtējot, vai pasākumi sociālo tiesību īstenošanai, ir veikti pienācīgi, ir jāņem vērā Satversmes tiesas atziņas. Proti, Satversme neparedz personas tiesības uz noteiktu pabalsta apmēru, taču tai ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā apmērā²⁷. Tāpat valstij ir pienākums periodiski pārskatīt sociālā nodrošinājuma apmēru.²⁸ Sociālā nodrošinājuma apmēra periodiskas pārskatīšanas mērķis ir novērst to, ka varētu pazemināties iedzīvotāju labklājība.²⁹

[6.2.1] Lai noskaidrotu, kāds konkrētajā gadījumā ir sociālā nodrošinājuma minimālais līmenis, valstij jāizdara izvēle starp vairākām metodēm, ko lieto dažādas starptautiskās organizācijas. Lai gan šo metožu statuss nav juridiski saistošs, tomēr tajās ietvertās idejas ir atzīstamas par avotu ar izteikti rekomendējošu, bet vienlaikus arī pietiekami autoritatīvu raksturu, kas valstij iesaka konkrētas problēmas risināšanai izvēlēties optimālo rīcības modeli.³⁰

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas uzrauga ANO Starptautiskā Pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (turpmāk – Pakts) īstenošanu, ir norādījusi, ka naudas un citiem pabalstiem jābūt pietiekamiem pēc apjoma un ilguma, lai ikviens varētu izmantot savas tiesības uz palīdzību ģimenei un tās aizsardzību, pienācīgu dzīves līmeni un atbilstošu piekļuvi veselības aprūpei. Ja persona veic iemaksas sociālās drošības shēmā, kurā paredzēti pabalsti ienākumu trūkuma dēļ, jābūt pamatotai saistībai starp ienākumiem, veiktajām iemaksām un attiecīgā pabalsta summu.³¹

Latvija, ratificējot Hartu³², ir apņēmusies nodrošināt efektīvu tiesību uz sociālo nodrošinājumu izmantošanu (Hartas 12. pants). Lai to nodrošinātu, Latvija ir apņēmusies

²⁵ Likums “Par valsts pensijām”, pārejas noteikumu 34. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/38048#p-317294>

²⁶ Satversmes tiesas 2011. gada 19. decembra spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15.3. punkts. Latvijas Vēstnesis, 200, 21.12.2011.

²⁷ Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. 2006-10-03, 22.2. un 22.4. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 19.12.2006.

²⁸ Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2009-08-01, 15. punkts. Latvijas Vēstnesis, 187, 27.11.2009.

²⁹ Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija spriedums lietā Nr. 2007-01-01, 26. punkts. Latvijas Vēstnesis, 95, 14.06.2007.

³⁰ Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 31.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 22.12.2009.

³¹ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 19 Tiesības uz sociālo drošību (9. pants), 22. paragrāfs.

³² Likums “Par Pārskatīto Eiropas Sociālo hartu”. Latvijas Vēstnesis, 40, 26.02.2013.

ieviest un uzturēt sociālās drošības sistēmu (Hartas 12. panta 1. punkts), kā arī uzturēt sociālās drošības sistēmu apmierinošā līmenī, vismaz līdzīgu tam līmenim, kas nepieciešams, lai ratificētu Eiropas Sociālās Drošības kodeksu (Hartas 12. panta 2. punkts).

Eiropas Sociālo tiesību komiteja, skaidrojot Hartas 12. panta 1. punktu, ir norādījusi, ka tas prasa, lai sociālais nodrošinājums būtu adekvāts. Tas nozīmē, ka sociālā nodrošinājuma apmēram, ja tas ir ienākumus aizstājošs, ir jābūt tādām, lai tas veidotu samērīgu daļu no iepriekšējiem ienākumiem, un tas nekādā gadījumā nedrīkst būt zemāks par nabadzības sliekšni, kas ir 50 % no ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju, kas aprēķināta, balstoties uz Eurostat noteikto nabadzības riska sliekšni. Gadījumā, ja ienākumus aizstājošs sociālā nodrošinājuma apmērs ir robežās no 40 līdz 50 % no ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju, tad jāņem vērā arī citi (pēc to mērķa) personai nodrošinātie sociālā atbalsta pasākumi, un gadījumā, ja to kopējais apmērs sasniedz 50 %, tad to var uzskatīt par atbilstošu Hartas 12. panta 1. punktam. Tomēr, ja sociālā nodrošinājuma apmērs, kas ir ienākumus aizstājošs, jau sākotnēji ir mazāks par 40 % (jeb zem nabadzības sliekšņa indikatora), tad tas ir acīmredzami neatbilstošs, un tāpēc tā summēšana ar citiem sociālā atbalsta pasākumiem nevar šādu situāciju vērst par atbilstošu Hartas 12. panta 1. punktam³³.

Citiem vārdiem sakot, Eiropas Sociālo tiesību komiteja ir norādījusi, ka minimālajam sociālā nodrošinājuma apmēram, ja tas ir ienākumus aizstājošs, jebkurā gadījumā ir jābūt vismaz 50 % no ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju, bet, ja tas ir zem 40 % no šīs mediānas, tad tas automātiski rada neatbilstību Hartas 12. panta 1. punktam.³⁴

Ministru kabinets atzīmē, ka Hartas 12. panta 1. punkts nosaka valstīm ieviest un uzturēt sociālās drošības sistēmu. Savukārt 12. panta 2. punkts atsaucas uz nepieciešamību pēc apmierinošas sociālās drošības sistēmas. Ministru kabineta ieskatā Hartas noteiktais standarts ir pamats aizsardzības nesamazināšanai un savā būtībā ir mērķis, uz kuru valstis tiecas ilgākā laikposmā. Tas ne vienmēr uzreiz ir sasniedzams. Turklāt nav noteikts, ka pilnam minimumam ir jābūt universālam un pieejamam visiem sistēmas dalībniekiem, var atalgot arī ilgstošu darba mūžu un pilnvērtīgu iesaisti sociālās apdrošināšanas sistēmā.³⁵

Tiesībsargs nepiekrīt Ministru kabineta viedoklim, ka Hartas standarts paredz vien aizsardzības līmeņa nesamazināšanu un ka uz Hartas 12. panta 1. un 2. punktā minēto standartu būtu jātiecas ilgākā laika posmā. No Eiropas Sociālo tiesību komitejas secinājumiem izriet, ka Hartas 12. panta 1. punktā noteiktais standarts ir absolūts. Savukārt Hartas 12. panta 2. punkts paredz pienākumu uzturēt sociālās drošības sistēmu nevis apmierinošā līmenī, bet tādā līmenī, kāds ir nepieciešams, lai ratificētu Eiropas Sociālās Drošības kodeksu. Hartas 12. panta 2. punkts nekādā veidā nedod tiesības atkāpties no 12. panta 1. punktā noteiktā minimuma. Hartas 12. panta 2. punkts ietver ne tikai pienākumu nodrošināt 12. panta 1. punktā noteikto pabalstu minimālo apmēru, bet arī kontrolē, vai sociālās drošības sistēma aizsargā pret noteiktiem sociāliem riskiem un vai tā aptver pietiekami plašu personu loku.

³³ Eiropas Sociālo tiesību komitejas judikatūras apkopojums. 12. pants. Tiesības uz sociālo drošību (Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights. Article 12. The right to social security), 2018. gada 31. decembris, 138. lpp.

³⁴ Latvijas Republikas Senāta 2019. gada 18. decembra lēmums lietā Nr. A420271718, SKA-1481/2019, 22. paragrāfs.

³⁵ Ministru kabineta 2020. gada 26. februāra vēstule Nr. 18/TA-95/598 "Par vecuma pensijas minimālo apmēru". Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483084&mode=mk&date=2020-02-18>

Eiropas Sociālo tiesību komiteja, 2017. gada nogalē skatot Latvijas Republikas valdības ziņojumu par Pārskatītās Eiropas sociālās hartas 3., 11., 12., 13., 14. un 30. panta īstenošanu, secināja, ka situācija Latvijā neatbilst Hartas 12. panta 1. punktam, jo vecuma pensiju minimālais apmērs ir acīmredzami nepietiekams. Komiteja norādīja, ka minimālā pensija, kas piešķirta saskaņā ar pensijas sistēmas pirmo līmeni, ir ievērojami zemāka par nabadzības sliekšni, kas noteikts kā 40 % no ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju, pat ja to aprēķina, pamatojoties uz ilgāku apdrošināšanas stāžu.³⁶

Saskaņā ar statistikas datiem, 2018. gadā ienākumu mediāna uz vienu ekvivalento patērētāju bija 682,27 *euro*³⁷, attiecīgi 50 % no mediānas, ir 341,14 *euro*, bet 40 % - 272,91 *euro*. Tādējādi var secināt, ka arī šobrīd, pēc minimālās vecuma pensijas bāzes paaugstināšanas no 64 *euro* uz 80 *euro*, pat ar vislielāko apdrošināšanas stāžu, minimālās vecuma pensijas apmērs (attiecīgi 136,00 *euro* un 208,57 *euro* personām ar invaliditāti kopš bērnības) nav uzskatāms par pietiekamu.

Arī citas starptautiskās institūcijas ir norādījušas uz sociālās aizsardzības pasākumu nepietiekamību. Proti, Eiropas Komisijas Padome Ieteikumā par Latvijas 2018. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018. gada stabilitātes programmu kā viens no trijiem ieteikumiem tika ietverts aicinājums uzlabot minimālo ienākumu pabalstu, minimālo vecuma pensiju un cilvēkiem ar invaliditāti paredzētā ienākumu atbalsta adekvātumu (...).³⁸

Eiropas Komisija jau vismaz kopš 2015. gada Latvijai katru gadu ir norādījusi:

- uz sociālo pabalstu adekvātumu, īpaši attiecībā uz vecāka gadagājuma cilvēkiem un personām ar invaliditāti;
- pabalstu palielinājums ir bijis tik niecīgs, ka to ietekme uz nabadzības mazināšanu ir nebūtiska;
- vecāka gadagājuma cilvēku ienākumu līmenis pieaug lēnāk nekā pārējo iedzīvotāju ienākumi;
- minimālā pensija, izsakot procentos no vidējiem ienākumiem, ir viszemākā ES un nenodrošina pietiekamu aizsardzību pret vecāka gadagājuma cilvēku nabadzību³⁹.

Arī pēdējā Eiropas Komisijas ziņojumā par Latviju ir norādīts, ka nabadzība joprojām ir augsta un pieaug, jo īpaši tas skar vecāka gadagājuma cilvēkus. Minimālās pensijas ir nedaudz palielinātas, bet joprojām pensiju pietiekamība ir zema. Kopējais aizstāšanas koeficients Latvijā 2018. gadā bija tikai 40 %, kas ir viens no zemākajiem rādītājiem Eiropas Savienībā.⁴⁰

Sociālā nodrošinājuma mērķis ir garantēt personas iztiku tajos gadījumos, kad šī persona dažādu iemeslu dēļ nav spējīga aktīvi iesaistīties darba tiesiskajās attiecībās un

³⁶ Eiropas Sociālo tiesību komitejas 2017. gada 8. decembra secinājumi. Pieejams: <http://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=2017/def/LVA/12/1/EN>

³⁷ Centrālā statistikas pārvalde. IIG040. Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi (euro, mēnesī). Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_mb_ienakumi/?tablelist=true
http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_mb_ienakumi/IIG040.px/table/tableViewLayout1/

³⁸ Eiropas Komisijas Padomes Ieteikums par Latvijas 2018. gada valsts reformu programmu un ar ko sniedz Padomes atzinumu par Latvijas 2018. gada stabilitātes programmu. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2018-european-semester-country-specific-recommendation-commission-recommendation-latvia-lv.pdf

³⁹ Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2016. gada ziņojums par Latviju, Brisele, 26.2.2016. SWD (2016) 82 final. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/publications/2016-european-semester-country-report-latvia_en.

⁴⁰ Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2020. gada ziņojums par Latviju. Brisele, 26.2.2020., SWD (2020) 513 final. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/6c5b631bcc96b00dc225851a00399642/\\$FILE/EK%20zi%C5%86ojums%20par%20Latviju.pdf](http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/6c5b631bcc96b00dc225851a00399642/$FILE/EK%20zi%C5%86ojums%20par%20Latviju.pdf)

pati sevi nodrošināt. Šiem gadījumiem ir izveidota sociālās drošības sistēma. Tiek pieņemts, ka, sasniedzot vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu, persona ir kļuvusi darba nespējīga un līdz ar to var pretendēt uz pensiju budžeta izmaksu – vecuma pensiju.⁴¹

Tādējādi var pieņemt, ka vecuma pensijas mērķis ir garantēt personai ienākumus sociālā riska – vecuma – iestāšanās gadījumā.

Atbilstoši Noteikumu Nr. 579 2. un 3. punktā noteiktajam vecuma pensijas minimālais apmērs ir no 88 *euro* līdz 136 *euro* mēnesī, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – no 134,96 *euro* līdz 208,57 *euro* mēnesī.

Saskaņā ar Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras datiem 65 288 personas, jeb 14,5 % no visiem vecuma pensijas saņēmējiem saņem valsts garantēto minimālo vecuma pensiju. Minimālās vecuma pensijas apmērs ir krietni zem Hartas 12. panta 1. punktā noteiktā minimālā standarta, t.i., 50 % no ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju (2018. gadā tas bija 341,14 *euro*).

Taču jāatzīmē, ka to vecuma pensijas saņēmēju, kuru pensijas apmērs nepārsniedz 40 % un 50 % no ienākumu mediānas, ir krietni vairāk. Saskaņā ar Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras publicētajiem datiem vecuma pensiju līdz 270 *euro* saņem 91 678 personas jeb 20,4 % no visiem vecuma pensijas saņēmējiem, savukārt pensiju līdz 340 *euro* – 225 907 personas jeb puse (50,2 %) no visiem vecuma pensijas saņēmējiem.⁴² Turklāt jāņem vērā arī tas, ka vecuma pensijas apmērs tiek norādīts kopā ar piemaksu pie vecuma pensijas par apdrošināšanas stāžu līdz 1995. gada 31. decembrim. Līdz ar to faktiski to vecuma pensijas saņēmēju, kuru pensijas apmērs nepārsniedz 40 % un 50 % no ienākumu mediānas, ir vēl vairāk.

Apkopojot iepriekš norādīto, ir secināms, ka ne vien minimālie vecuma pensijas apmēri ir zemi, bet arī kopumā piešķirtās vecuma pensijas ir zemas.

Tādējādi tiesībsargs piekrīt pieteikuma iesniedzējai, ka Personai A aprēķinātais vecuma pensijas apmērs 110,60 *euro*, lai gan pēc indeksācijas par 6 *euro* pārsniedz Noteikumos Nr. 579 noteikto minimālo vecuma pensijas apmēru, ir neatbilstošs Hartas 12. panta 1. punktā noteiktajam minimumam un to nevar vērtēt kā adekvātu.

Nav šaubu, ka Latvijā sociālās drošības sistēmu veido gan sociālā palīdzība, gan sociālā apdrošināšana, kas ir savstarpēji saistītas un papildina viena otru. Tomēr katrai no tām ir savs mērķis, uzdevums, funkcijas un principi.⁴³ Minimālās vecuma pensijas saņēmējs pēc materiālā stāvokļa izvērtēšanas var pretendēt uz pašvaldības sociālo palīdzību, tomēr personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu sociālās apdrošināšanas formā nevar aizstāt ar tiesībām uz sociālo palīdzību.⁴⁴

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 32. pantā noteikts, ka sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu trūcīgām, maznodrošinātām un krīzes situācijā nonākušām ģimenēm (personām), lai nodrošinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā.

Apstrīdētajās normās noteiktais minimālais vecuma pensijas apmērs, izņemot personām ar apdrošināšanas stāžu 41 gads un vairāk, kā arī personām ar invaliditāti kopš

⁴¹ Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedums lietā Nr. 2001-12-01. Secinājumu daļa. Latvijas Vēstnesis, 44, 20.03.2002.

⁴² Vecuma pensiju sadalījums pēc piešķirtā apmēra (ar piemaksu) izvēlētajā periodā (12.2019.). Pieejams: <https://www.vsaa.gov.lv/budzets-un-statistika/statistika/?gid=6&dates=2019-12-01>

⁴³ Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta spriedums lietā Nr. 2000-08-0109, secinājumu daļa Latvijas Vēstnesis, 41, 14.03.2001.

⁴⁴ Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta spriedums lietā Nr. 2000-08-0109, secinājumu daļa. Latvijas Vēstnesis, 41, 14.03.2001.

bērnības, ir zemāks nekā valdības noteiktais trūcīguma sliekšnis (128 *euro*), kas tiesībsarga ieskatā arī neatbilst Satversmē garantētajām pamattiesībām⁴⁵. Tādējādi tiesībsargs uzskata, ka minimālais vecuma pensijas apmērs nav pietiekams. Tas nenodrošina pat pamatvajadzības – ēdienu, apģērbu, mājokli, veselības aprūpi un personām ar invaliditāti – arī tās vajadzības, kas saistītas ar šo personu īpašo veselības stāvokli.⁴⁶

Nemot vērā iepriekš norādīto, tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētajās normās noteiktais minimālais vecuma pensijas apmērs nav pietiekams.

[6.2.2] Analizējot, vai valsts periodiski ir pārskatījusi vecuma pensijas minimālos apmērus, konstatējams sekojošais.

Likuma “Par valsts pensijām” 12. panta otrā daļa (pamata redakcijā, kas bija spēkā, pieņemot likumu) noteica: “*Apdrošinātajām personām, kuras aizgājušas pensijā 60 gadu vecumā vai vēlāk, šā panta pirmajā daļā aprēķinātās vecuma pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru.*”

No 1997. gada 1. jūnija likuma “Par valsts pensijām” 12. panta otrā daļa tika izteikta šādā redakcijā: “*Apdrošinātajām personām, kurām piešķirta vecuma pensija, sasniedzot šā likuma 11. panta pirmajā daļā minēto vecumu, pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu. Līdz šā likuma 11. panta pirmajā daļā minētā vecuma sasniegšanai pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par 80 procentiem no valsts noteiktā sociālā nodrošinājuma pabalsta.*”⁴⁷

No 1999. gada 8. decembra likuma “Par valsts pensijām” 12. panta otrā daļa tika izteikta šādā redakcijā: “*Līdz šā likuma 11. panta pirmajā daļā noteiktā vecuma sasniegšanai pensijas izmaksas apmērs ir 80 procentu no piešķirtās vecuma pensijas, taču tas nedrīkst būt mazāks par 80 procentiem no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta. Personām, kurām piešķirta vecuma pensija, sasniedzot šā likuma 11. panta pirmajā daļā noteikto vecumu, pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.*”⁴⁸

No 2002. gada 1. janvāra likuma “Par valsts pensijām” 12. panta otrā daļa ir izteikta redakcijā: “*Personām, kurām piešķirta vecuma pensija, sasniedzot šā likuma 11. panta pirmajā daļā noteikto vecumu, pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par Ministru kabineta noteikto minimālo vecuma pensiju.*”⁴⁹

Vienlaikus likums “Par valsts pensijām” tika papildināts ar pārejas noteikumu 34. punktu, kas noteica: “*Līdz 2006. gada 31. decembrim vecuma pensijas minimālais apmērs nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram piemērots šāds koeficients:*

personām, kuru apdrošināšanas stāžs nav lielāks par 20 gadiem, - 1,1;

personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir lielāks par 20 gadiem, bet nav lielāks par 30 gadiem, - 1,3;

⁴⁵ Tiesībsarga 2019. gada 29. oktobra pieteikums Nr.1-13/3 “Par Ministru kabineta 2010. gada 30. marta noteikumu Nr. 299 “Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” 2. punkta pirmā palīgteikuma (nosacījuma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam”. Satversmes tiesas lieta Nr. 2019-25-03.

⁴⁶ Satversmes tiesas 2012. gada 21. jūnija spriedums lietā Nr. 2011-20-01. Latvijas Vēstnesis, 98, 22.06.2012.

⁴⁷ 1997. gada 22. maija likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/43699>

⁴⁸ 1999. gada 4. novembra likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/15787>

⁴⁹ 2001. gada 20. decembra likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/56947>

personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir lielāks par 30 gadiem, - 1,5.”⁵⁰

No 2007. gada 1. janvāra likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 34. punkts tika izteikts redakcijā: “Līdz 2009. gada 31. decembrim vecuma pensijas minimālais apmērs nevar būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram piemērots šāds koeficients:

- 1) personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir līdz 20 gadiem, — 1,1;
- 2) personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir no 21 gada līdz 30 gadiem, — 1,3;
- 3) personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir no 31 gada līdz 40 gadiem, — 1,5;
- 4) personām, kuru apdrošināšanas stāžs ir 41 gads un vairāk gadu, — 1,7.”⁵¹

Ar 2009. gada 1. decembra likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” pārejas noteikumu 34. punkta darbība tika pagarināta līdz 2011. gada 31. decembrim.⁵²

Savukārt no 2012. gada 1. janvāra līdz 2019. gada 31. decembrim atbilstoši likumdevēja deleģējumam minimālo vecuma pensijas apmēru noteica Noteikumi Nr. 924.⁵³

No minētajām tiesību normām var secināt, ka likumdevēja griba jau sākotnēji ir bijusi noteikt vecuma pensijas minimālo apmēru, to piesaistot valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam, kas 24 gadu laikā (no 1996. gada) ir palielināts vien 3 reizes un ir bijis nemainīgs pēdējos 14 gadus, t.i., no 2006. gada 1. janvāra, kad valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts tika noteikts 45 latu (64,03 euro) apmērā⁵⁴, kas tobrīd bija puse no minimālās darba algas (90 latiem jeb 128,06 euro), līdz 2019. gada 31. decembrim.

Lai gan normatīvais regulējums paredzēja, ka Ministru kabinets pēc labklājības ministra ierosinājuma atbilstoši valsts budžeta iespējām, kā arī izvērtējot ekonomisko situāciju valstī un ņemot vērā Centrālās statistikas pārvaldes noteikto vidējo faktisko patēriņa cenu indeksu, nodrošina valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra pārskatīšanu⁵⁵, tiesībsarga ieskatā valdība savu pienākumu nav pildījusi pienācīgi.⁵⁶

Tikai no 2020. gada 1. janvāra likumdevējs izšķīrās turpmāk minimālās vecuma pensijas apmēru nepiesaistīt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam, lai gan minimālās vecuma pensijas bāze tika noteikta tādā pašā apmērā kā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar invaliditāti⁵⁷. Taču nedz likumprojekta “Grozījums likumā “Par

⁵⁰ 2001. gada 20. decembra likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/56947>

⁵¹ 2006. gada 2. novembra likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/147913>

⁵² 2009. gada 1. decembra likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām””. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202277>

⁵³ Ministru kabineta 2011. gada 5. decembra noteikumi Nr. 924 “Noteikumi par vecuma pensijas minimālo apmēru”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/240909>

⁵⁴ Ministru kabineta 2005. gada 26. jūlija noteikumi Nr. 561 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/113510/redakcijas-datums/2006/01/01>

⁵⁵ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”, 3. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202850>

⁵⁶ Apstrīdot valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta atbilstību Satversmei, tiesībsargs 2019. gada 17. oktobrī Satversmes tiesā iesniedza pieteikumu “Par Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam, 91. panta otrajam teikumam un 109. pantam”. Satversmes tiesas lieta Nr. 2019-27-03.

⁵⁷ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”, 2. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202850#p2>

valsts pensijām”” anotācijā⁵⁸, nedz Noteikumu projekts “Noteikumi par minimālās valsts vecuma pensijas apmēru” anotācijā⁵⁹ nav norādes, pamatojoties uz kādiem aprēķiniem, ir noteikta minimālās vecuma pensijas aprēķina bāze. Atbilde uz šo nav rodama arī Noteikumu projekta, ar kuriem ir grozīts valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, anotācijā.⁶⁰

Tādējādi secināms, ka minimālās vecuma pensijas aprēķina bāzes lielums ir noteikts nevis pamatojoties uz konkrētu aprēķina metodoloģiju, bet gan ņemot vērā valsts finansiālās iespējas konkrētajā brīdī, pilnībā ignorējot valsts ekonomiskos rādītājus, piemēram, tādus kā minimālās mēneša darba algas paaugstināšanos⁶¹ vai vidējās bruto darba samaksas pieaugumu⁶². Tas rada šaubas par valdības mērķtiecīgu rīcību, lai nodrošinātu senioriem cilvēka cienīgu dzīves līmeni un mazinātu sociālo nevienlīdzību.

Salīdzinot ar iepriekš Noteikumos Nr. 924 noteiktajiem minimālajiem vecuma pensijas apmēriem, no 2020. gada 1. janvāra minimālā vecuma pensija ir palielinājusies par 17,57 *euro* līdz 27,15 *euro* atkarībā no apdrošināšanas stāža.

Turklāt jāatzīmē, ka minimālo vecuma pensijas apmēru izmaiņas ietekmē tikai tās personas, kurām pensijas apmērs nesasniedz jaunajos noteiktos minimālās vecuma pensijas apmērus⁶³, kā arī tiek piemērots tām pensijām, kas tiek piešķirtas no 2020. gada 1. janvāra.

Kā liecina Pieteikuma iesniedzēja norādītais, Personai A vecuma pensijas apmērs pēc indeksācijas no 2019. gada 1. oktobra ir 110,60 *euro*, kas ir vairāk par minimālo vecuma pensijas apmēru personām ar apdrošināšanas stāžu no 21 gada līdz 30 gadiem (104 *euro*), līdz ar to no 2020. gada 1. janvāra viņa pensijas apmērs nav mainījies.⁶⁴

Ministru kabinets ir norādījis, ka vecuma pensijas minimālā apmēra pārskatīšana, nosakot krietni lielāku minimālo pensijas apmēru, pirmkārt, prasītu ievērojamus finanšu līdzekļus, otrkārt, neveicinātu motivāciju cilvēkiem veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas no visiem ienākumiem, veidojot lielu negatīvu ietekmi uz valsts speciālo budžetu, kā rezultātā radot reālu draudu valsts pensiju sistēmas ilgtspējai.

Politikas plānošanas dokumentā “Plāns minimālo ienākumu līmeņa pilnveidošanai 2020.-2021. gadam”⁶⁵ (turpmāk – Plāns) citstarp paredzēts valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu noteikt 20 % apmērā no ienākumu mediānas, palielinot to no 64,03 *euro* līdz 99 *euro*. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra palielināšanas rezultātā

⁵⁸ Likumprojekta “Grozījums likumā “Par valsts pensijām”” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=433/Lp13>

⁵⁹ Noteikumu projekta “Noteikumi par minimālās valsts vecuma pensijas apmēru” anotācija. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40480398>

⁶⁰ Noteikumu projekta “Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumos Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”” anotācija. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40480663cv>

⁶¹ Kopš 2006. gada minimālā mēneša darba samaksa ir paaugstinājusies no 128,06 *euro* (90 latiem) līdz 430 *euro* 2020. gadā. DSG001. Valstī noteiktā minimālā mēneša darba alga (*euro*). Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_dsamaksa_ikgad/DSG001.px/

⁶² Vidējā bruto darba alga ir paaugstinājusies no 430 *euro* 2006 gadā līdz 1076 *euro* 2019. gadā. DSG010. Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa un mediāna (*euro*; pārmaiņas pret iepriekšējo periodu (%)). Pieejams: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_dsamaksa_ikgad/DSG010.px/

⁶³ Ministru kabineta 2019. gada 3. decembra noteikumi Nr. 579 “Noteikumi par minimālās valsts vecuma pensijas apmēru”, 5. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/311144#p5>

⁶⁴ Latvijas Republikas Senāta 2019. gada 18. decembra lēmums lietā Nr. A420271718, SKA-1481/2019, 29. paragrāfs.

⁶⁵ Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021. gadam. Apstiprināts ar Ministru kabineta 2019. gada 22. augusta rīkojumu Nr. 408. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/308914-par-planu-minimalo-ienakumu-atbalsta-sistemas-pilnveidosanai-2020-2021-gadam>

palielināsies arī vecuma pensijas minimālais apmērs, proti, vecuma pensijas minimālais apmērs personām ar apdrošināšanas stāžu līdz 20 gadiem palielināsies no 70,43 *euro* uz 108,90 *euro*; ar stāžu no 21 gada līdz 30 gadiem – no 83,24 *euro* uz 128,70 *euro*; ar apdrošināšanas stāžu no 31 gada līdz 40 gadiem – no 96,05 *euro* uz 148,50 *euro*; ar apdrošināšanas stāžu 41 gads un vairāk – no 108,85 *euro* uz 168,30 *euro*.

Tādējādi tika plānots, ka minimālās vecuma pensijas palielinātos par 38,47 *euro* līdz 59,45 *euro*. Lai gan Plānā iecerētā minimālās vecuma pensijas joprojām būtu krietni zem plānotā ienākumu līmeņa trūcīgas personas statusa iegūšanai, t.i., 40 % apmērā no mājāsaimniecību rīcībā esošo ienākumu mediānas vienam ekvivalentajam patērētājam (2017. gadā – 198 *euro*)⁶⁶, tomēr minimālās vecuma pensijas bāzes palielinājums uz 99 *euro* dotu pensionāriem nedaudz lielāku pienesumu. Taču, valsts fiskālās telpas ierobežojumu dēļ Plānā noteiktie pasākumi tika īstenoti tikai daļēji, nosakot minimālās vecuma pensijas bāzi 80 *euro* apmērā, personām ar invaliditāti kopš bērnības – 122,69 *euro* apmērā.

Nemot vērā iepriekš norādīto, tiesībsargs uzskata, ka pasākumi sociālo tiesību īstenošanai vismaz minimālā apmērā nav veikti pienācīgi. Proti, ar apstrīdētajām normām noteiktais minimālais vecuma pensijas apmērs nav pietiekams, kā arī nav nodrošināta minimālā vecuma pensijas apmēra pienācīga pārskatīšana.

[6.3] Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumdevējam sociālo tiesību īstenošanā ir jāievēro vispārējie tiesību principi, kas veido personas un valsts tiesisko pamatu.⁶⁷ Valsts sniegtajam atbalstam nav jābūt tik lielam, kā varbūt vēlētos ieinteresētās personas, taču likumdevējs, nosakot šā atbalsta apmēru nebūt nav atbrīvots no minēto tiesību principu ievērošanas.⁶⁸

[6.3.1] Satversmes 1. panta tvērumā ietilpst no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātie vispārējie tiesību principi, tostarp, tiesiskas valsts princips.⁶⁹

Tiesiskas valsts principa materiālā izpratne paredz pamattiesību vispārīstošā rakstura atzīšanu un to aizsardzību. Satversmes ievada ceturrtā rindkopa noteic, ka Latvija kā demokrātiska, tiesiska [...] valsts balstās uz cilvēka cieņu. Cilvēka cieņa un katra indivīda vērtība ir pamattiesību būtība. Tāpēc demokrātiskā tiesiskā valstī gan likumdevējam, pieņemot tiesību normas, gan tiesību normu piemērotājam, tās piemērojot, ir jārespektē cilvēka cieņa.⁷⁰ Sociālo tiesību mērķis ir, cik vien tas iespējams, kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.⁷¹

⁶⁶ Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/308914-par-planu-minimalo-ienakumu-atbalsta-sistemas-pilnveidosanai-2020-2021-gadam> Jāatzīmē, ka Plānā izmantotā mājāsaimniecības rīcībā esošo ienākumu mediāna vienam ekvivalentam patērētājam (2017. gadā – 495 *euro*) atšķiras no Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātās ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju (2017. gadā – 611,08 *euro*). Vairāk skat. Ministru kabineta 2019. gada 10. jūnija atbildē Nr. 18/TA-715/2529 “Par garantētā minimālā ienākumu līmeņa un trūcīgas personas ienākumu līmeņa apmēru”. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40472062&mode=mk&date=2019-06-04>

⁶⁷ Satversmes tiesas 2006. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. 2006-10-03, 16.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 19.12.2006.

⁶⁸ Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra spriedums lietā Nr. 2006-04-01, 16. punkts. Latvijas Vēstnesis, 183, 15.11.2006.

⁶⁹ Satversmes tiesas 2017. gada 29. jūnija spriedums lietā Nr. 2016-23-03, 15.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 129, 30.06.2017.

⁷⁰ Satversmes tiesas 2019. gada 5. marta spriedums lietā Nr. 2018-08-03, 11. punkts. Latvijas Vēstnesis, 46, 06.03.2019.

⁷¹ Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 31.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 22.12.2009.

Sociālās drošības pasākumiem ir ne tikai ekonomiskā funkcija – aizstāt ienākumu zudumu, bet arī sociālā funkcija – nodrošināt indivīdu iespējas saglabāt pilnvērtīga sabiedrības locekļa statusu.⁷²

Svarīgi atzīmēt, ka Latvija starptautiski ir uzņēmusies virkni saistību, kas paredz ievērot cilvēka cieņas principu⁷³. Līdz ar to, vērtējot valsts rīcību, nosakot minimālās invaliditātes pensijas apmērus, jāņem vērā Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Valsts pienākums pildīt starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā citstarp ir ietverts Satversmes 89. pantā, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Konstitucionālā likumdevēja mērķis ir bijis panākt Satversmē ietverto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām.⁷⁴

Valsts pienākums nodrošināt cilvēka cienīgu dzīves līmeni cita starpā izriet arī no ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. pantā un Pakta 11. pantā garantētajām tiesībām uz atbilstošu dzīves līmeni. Minētās normas noteic, ka katram cilvēkam ir tiesības uz tādu dzīves līmeni, tostarp uzturu, apģērbu, mājokli, medicīnisko aprūpi un sociālajiem pakalpojumiem, kas nepieciešami viņa un viņa ģimenes veselībai un labklājībai. Tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni ietver arī to, ka ikvienam jābūt iespējai cilvēka cienīgā veidā nodrošināt savas pamatvajadzības.

Nesenā pagātnē nabadzība bieži vien tika definēta kā nepietiekami ienākumi, lai iegādātos minimālu preču un pakalpojumu grozu. Šodien šis termins parasti tiek saprasts plašāk kā pamata iespēju trūkums dzīvot cieņpilnu dzīvi. Šī definīcija atzīst nabadzības plašākās iezīmes, piemēram, badu, sliktu izglītību, diskrimināciju, neaizsargātību un sociālo atstumtību.⁷⁵

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja attiecībā uz sociālās drošības pietiekamības kritēriju ir uzsvērusi, ka naudas un citiem pabalstiem jābūt pietiekamiem pēc apjoma un ilguma, lai ikviens varētu izmantot savas tiesības uz palīdzību ģimenei un tās aizsardzību, pienācīgu dzīves līmeni un atbilstošu piekļuvi veselības aprūpei. Uzsvērts, ka dalībvalstīm pilnīgi jāievēro cilvēka cieņas respektēšanas princips, kas minēts Pakta preambulā, un nediskriminēšanas princips, lai netiktu negatīvi ietekmēti pabalstu līmenis un veids, kādā tie tiek sniegti. Ar izmantotajām metodēm jānodrošina pabalstu pietiekamība. Komiteja ir norādījusi, ka pietiekamības kritēriji ir regulāri jāuzrauga, lai pārliecinātos, ka saņēmēji var atļauties iegādāties preces un pakalpojumus, kas viņiem nepieciešami, izmantojot Paktā noteiktās tiesības.⁷⁶

Tiesību uz sociālo drošību īstenošana rada dalībvalstīm nozīmīgas finansiālas izmaksas, bet, ņemot vērā to, ka sociālā drošība būtiski ietekmē cilvēka cieņu un dalībvalstis juridiski atzīst šīs tiesības, tad dalībvalsts vispārējs juridisks pienākums ir šīs

⁷² Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedums lietā Nr. 2001-12-01, secinājumu 3.1.3. punkts. Latvijas Vēstnesis, 44, 20.03.2002.

⁷³ Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 21, 24.05.1990.

⁷⁴ Satversmes tiesas 2018. gada 15. marta spriedums lietā Nr. 2017-16-01, 9.1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 56, 19.03.2018.

⁷⁵ Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 10 May 2001 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Twenty-fifth session. Geneva, 23 April – 11 May 2001, UN Document: E/C.12/2001/10. Pieejams: <https://www.escr-net.org/resources/poverty-and-international-covenant-economic-social-and-cultural-rights-10-may-2001>

⁷⁶ Economic, Social and Cultural Rights. Handbook for National Human Rights Institutions. (2005) New York and Geneva: United Nations. 23.p.

tiesības tiesību aktos un politikā noteikt kā prioritāti.⁷⁷ No starptautiskiem dokumentiem izriet valsts pienākums visupirms parūpēties par to iedzīvotāju vajadzībām, kuri paši par sevi parūpēties nevar, proti, bērniem, cilvēkiem ar invaliditāti un gados vecākiem cilvēkiem.⁷⁸ Arī Satversmes tiesa pensionārus, īpaši tādus, kuru ienākumi ir nelieli un nesniedzas līdz minimālajam sociālajam nodrošinājumam, ir atzinusi par sociālo grupu, kurai ir nepieciešama īpaša aizsardzība.⁷⁹

Eiropas Sociālo tiesību komiteja ir atzinusi, ka dzīvošana nabadzībā un sociālās atstumtības situācijā pārkāpj cilvēka cieņu.⁸⁰

Persona A kasācijas sūdzībā ir norādījusi, ka ir netaisnīgi un nesamērīgi, ka pēc 30 gadu nostrādāšanas viņam ir jāklūst par trūcīgu personu, jāiet “ar pastieptu roku” uz pašvaldību un jālūdz līdzekļi izdzīvošanai. Tas esot ļoti pazemojoši.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka cilvēka cieņa ir cilvēktiesību būtība. Cilvēka cieņas nodrošināšana ir valsts starptautiskās nozīmes pienākums, kas īstenojams nekavējoties, neraugoties uz valsts ekonomisko attīstības līmeni, un kas paredz valstij pienākumu nodrošināt attiecīgo maksājumu (tostarp vecuma pensiju) adekvātumu.

Minimālās vecuma pensijas saņēmēji jau ilgstoši ir nostādīti cilvēka cieņu pazemojošā situācijā. Proti, ar ilglaicīgu bezdarbību valsts šos cilvēkus ir nostādījusi diskriminējošā situācijā, salīdzinot, piemēram, ar tiem cilvēkiem, kuriem valsts ir radījusi ekonomiski labvēlīgākus nosacījumus, par ko liecina, piemēram, vidējās algas pieauguma dinamika.⁸¹ Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, ar apstrīdētajām normām noteiktais minimālais vecuma pensijas apmērs neatbilst cilvēka cieņas principam.

[6.3.2] Kā jau iepriekš norādīts, nabadzība ir cieši saistīta ar sliktu veselību, neaizsargātību, sociālo atstumtību un diskrimināciju. Sociāli atstumts cilvēks nespēj piekļūt pakalpojumiem un precēm, nespēj īstenot savas tiesības un izmantot iespējas, jo pastāv šķēršļi, kas to liedz.

Iespēju vienlīdzība ir cieši saistīta ar Satversmes 91. pantā nostiprināto vienlīdzības principu. Satversmes 91. pants noteic, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. No šā panta pirmā teikuma izriet vienlīdzības princips, kas citstarp liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos. Satversmes 91. panta otrais teikums, kas noteic, ka “cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas” nevis ierobežo, bet papildina pirmo teikumu.⁸²

⁷⁷ Ibid, 41.p.

⁷⁸ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas vispārējais komentārs Nr. 19. Tiesības uz sociālo drošību (9.pants). 59. paragrāfs.

⁷⁹ Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 31.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 201, 22.12.2009.

⁸⁰ Eiropas Sociālo tiesību komitejas judikatūras apkopojums. 30. pants. Tiesības uz aizsardzību pret nabadzību un sociālo nevienlīdzību. (Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights. Article 30. The right to protection against poverty and social exclusion), 2018. gada 31. decembris, 221. lpp.

⁸¹ Eiropas Komisija pēdējā 2020. gada ziņojumā par Latviju ir norādījusi, ka vidējā bruto alga, kas koriģēta, ņemot vērā inflāciju, laikposmā no 2014. līdz 2019. gadam palielinājās par 33 %, savukārt vidējā pēc inflācijas koriģētā vecuma pensija tajā pašā periodā palielinājās tikai par 15 %. Eiropas Komisijas dienestu darba dokuments. 2020. gada ziņojums par Latviju. Brisele, 26.2.2020., SWD (2020) 513 final. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/6c5b631bcc96b00dc225851a00399642/\\$FILE/EK%20zi%C5%86ojums%20par%20Latviju.pdf](http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/6c5b631bcc96b00dc225851a00399642/$FILE/EK%20zi%C5%86ojums%20par%20Latviju.pdf).

⁸² Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa spriedums lietā Nr. 2000-07-0409, secinājumu daļas 1. punkts. Latvijas Vēstnesis, 54, 04.04.2001.

Satversmes 91. panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa būtība ir novērst iespēju, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības.⁸³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas interpretācijā diskriminācija nozīmē vispārējus gadījumus, kuros persona vai personu grupa bez pietiekama pamatojuma tiek nostādīta mazāk labvēlīgā stāvoklī nekā cita persona vai personu grupa, pat ja Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija nepieprasa labvēlīgāku apiešanos.⁸⁴

Diskriminācijas aizliegums klasiskā izpratnē aizliedz atšķirīgu attieksmi stingri definētos gadījumos, kad atšķirīga attieksme pamatojas uz noteiktiem – aizliegtiem – kritērijiem. Tā kā aizliegtie kritēriji Satversmes 91. pantā nav *expressis verbis* uzskaitīti, tad tie tur “jāielasa”.⁸⁵

Aizliegto kritēriju katalogs atspoguļo sabiedrības izšķiršanos par to, kādas atšķirības starp tās locekļiem nav pieļaujamas kā atšķirīgas attieksmes pamats. Ja atšķirīgā attieksme balstīta uz kādu no kritērijiem, kas ietverti aizliegto kritēriju katalogā, tās attaisnojums vai nu vispār nav iespējams, vai arī ir iespējams tikai izņēmuma gadījumā⁸⁶. Attaisnojuma pieļaujamība katram no šiem kritērijiem ir atšķirīga. Tā atkarīga gan no attiecīgā kritērija būtības, gan no konkrētās situācijas, kurā aizliegtais kritērijs tiek izmantots kā norobežošanas kritērijs.⁸⁷ Aizliegto kritēriju katalogā ir iekļauti tādi kritēriji kā vecums un sociālais stāvoklis.

Diskriminācijas aizliegums vecuma dēļ balstās uz mūsdienu tiesībfilozofsko atziņu, ka cilvēka mūža visi posmi ir vienādi. Tādēļ īpaša vecuma grupu aizsardzība sociālu iemeslu dēļ ir pieļaujama un nepieciešama.⁸⁸ Diskriminācija uz vecuma pamata neaprobežojas tikai ar nodarbinātības jomu, tā aptver arī sociālo jomu, veselības aprūpi, izglītību, stipendijas, pakalpojumus u.c. dzīves sfēras. Taču salīdzinājumā ar citām diskriminācijas formām tā ir relatīvi neredzama. Viens no būtiskiem vecuma diskriminācijas iemesliem – autonomijas zudums.⁸⁹

Sociālais stāvoklis ir cilvēka pozīcija sabiedrības sociālajā hierarhijā, kas pamatojas uz piederību zināmām sabiedrības institūcijām, ienākumu un īpašumu, profesiju, izglītību un līdzīgām kategorijām, kā arī piederību noteiktam sociālam slānim, šķirai vai kārtai. Sociālais stāvoklis ir sabiedrības labumu sadales sistēmas rezultāts.⁹⁰

Diskriminācijas aizliegums sociālā stāvokļa dēļ ir cieši saistīts ar Satversmes 1. pantā ietverto sociāli atbildīgas valsts virsprincipu. Tas uzliek valstij pienākumu savu

⁸³ Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra spriedums lietā Nr. 2005-02-0106, 9.3. punkts. Latvijas Vēstnesis, 148, 16.09.2005.

⁸⁴ Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom judgment of 28 May 1985, Series A no. 94, p. 39, para. 82. Citēts Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra spriedumā lietā Nr. 2005-02-0106, 9.3. punkts. Latvijas Vēstnesis, 148, 16.09.2005.

⁸⁵ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 99.lpp.

⁸⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 104.-105.lpp.

⁸⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 105.lpp.

⁸⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 112.lpp.

⁸⁹ Kas ir eidzisms? Un kāda tam saistība ar vecuma diskrimināciju? Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/kas-ir-eidzisms-un-kada-tam-saistiba-ar-vecuma-diskriminaciju>

⁹⁰ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 115. – 116.lpp.

politiku vērst uz sociālā un mantiskā stāvokļa izlīdzinājumu, nevis uz sociālo un mantisko atšķirību nostiprināšanu un izvēršanu.⁹¹

Kā liecina statistikas dati 2018. gadā nabadzības un sociālās atstumtības riskam bija pakļauti 47,9 % vecāka gadagājuma (vismaz 65 gadus veci) iedzīvotāju. Viskritiskākā situācija ir tieši tiem iedzīvotājiem, kuri dzīvo vieni – no šiem iedzīvotājiem nabadzības riskam bija pakļauti teju trīs ceturtdaļas (74,9 %) vientuļo vecāka gadagājuma iedzīvotāju. Turklāt šo iedzīvotāju īpatsvars pēdējo gadu laikā turpina arvien palielināties.⁹²

Tiesībsarga ieskatā nepietiekamais vecuma pensijas apmērs ir iemesls pensijas saņēmēju diskriminācijai. Apmēram puse no vecuma pensijas saņēmējiem, tostarp arī persona A, saņem vecuma pensiju, kas neatbilst Hartas 12. pantā noteiktajam minimumam. Tādējādi pensionāri, īpaši tādi, kuru ienākumi ir zemi, ir pakļauti diskriminācijai gan vecuma, gan sociālā stāvokļa dēļ. Nenodrošinot pietiekamu minimālās vecuma pensijas apmēru un neveicot regulāru tā pārskatīšanu, vecuma pensijas saņēmēji ilgstoši ir pakļauti nabadzības un sociālās atstumtības riskam.

[6.3.3] No sociāli atbildīgas valsts principa izriet valsts pienākums izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu politiku sabiedrības labklājības nodrošināšanai.⁹³ Tiesības uz sociālo nodrošinājumu paredz valsts pienākumu radīt efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālā nodrošinājuma sistēmu. Sociālās nodrošinājuma sistēmas esība nozīmē to, ka šai sistēmai jāpastāv un turklāt jābūt ilgtspējīgai, lai nodrošinātu to, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu varēs īstenot gan pašreizējās, gan arī nākamās paaudzes.⁹⁴

No iepriekš minētajām atziņām izriet, ka, lai nodrošinātu pensiju sistēmas esību ir jāsamēro pašreizējo pensijas saņēmēju un nākotnes pensijas saņēmēju intereses. Tādējādi valsts pienākums ir radīt tādu pensiju sistēmu, kas nodrošina vienlīdzīgas iespējas saņemts pensiju gan šodien, gan arī nākotnē.

Ministru kabinets norāda, ka apdrošināšanas stāžā tiek ieskaitīti arī periodi līdz 1990. gada 31. decembrim, kas nav balstīti uz sociālajās apdrošināšanas iemaksām, kā arī apdrošināšanas stāžam pielīdzinātie periodi (piemēram, mācības, dienests, bērna audzināšanas laiks u.c.).

1996. gadā, ieviešot uz sociālās apdrošināšanas iemaksām balstītu pensiju sistēmu, Latvija ir izdarījusi politisko izvēli pensijas aprēķinā iekļaut arī periodus, par kuriem sociālās apdrošināšanas iemaksas nav veiktas⁹⁵. Likums “Par valsts pensijām” neierobežo iegūt tiesības uz vecuma pensiju personām, kurām apdrošināšanas stāžs ir uzkrāts tikai līdz 1995. gada 31. decembrim. Taču tām personām, kurām apdrošināšanas stāžs ir vismaz 30 gadi, no kuriem vismaz 5 gadi ir uzkrāti pēc 1996. gada 1. janvāra, ir labvēlīgāki nosacījumi vecuma pensijas aprēķināšanai⁹⁶.

⁹¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. 115. – 116.lpp.

⁹² Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā. 2019. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/399-nabadzibas-risks-un-sociala-atstumtiba-latvija>

⁹³ Satversmes tiesas 2010. gada 15. marta spriedums Nr. 2009-44-01, 22. punkts. Latvijas Vēstnesis, 43, 17.03.2010.

⁹⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 218.lpp.

⁹⁵ Piemēram, likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 1. un 2. punkts, kas noteic, kādi darba un tam pielīdzinātie periodi ir ieskaitāmi apdrošināšanas stāžā, 13. punkts, kas noteic kā aprēķināms līdz 1995. gada 31. decembrim uzkrātais apdrošināšanas stāžs.

⁹⁶ Likums “Par valsts pensijām”, 33. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/38048#p-552789>

Likuma “Par valsts sociālo apdrošināšanu” 3. panta otrās daļas 1. punkts paredz solidaritāti sociālās apdrošināšanas jomā. Sociālā riska iestāšanās gadījumā personas saņem sociālo aizsardzību pensijas vai pabalsta veidā no līdzekļiem, kurus nodrošina tobrīd strādājošās personas.

Ja valsts ir izdarījusi izvēli piešķirt vecuma pensiju arī par tiem darba gadiem, par kuriem sociālās apdrošināšanas iemaksas nav veiktas, tad, tiesībsarga ieskatā, tā nevar atteikties to darīt pienācīgā kārtā. Proti, arī tiem cilvēkiem, kuriem apdrošināšanas stāžs ir uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim, vecuma pensija ir nodrošināma pienācīgā apmērā.

Viens no iemesliem, kāpēc indivīds nevar saņemt pietiekamu vecuma pensiju, ir tas, ka nav uzkrāts pietiekams pensijas kapitāls. Pastāvošā sociālās apdrošināšanas sistēma pieļauj veikt sociālās apdrošināšanas iemaksas no ienākumiem, kas pat nesasniedz valstī noteikto minimālo darba algu.

Pieteikumā norādīts, ka Personai A ir uzkrāts 30 gadu apdrošināšanas stāžs, no kuriem 27 gadi ir uzkrāti līdz 1996. gada 1. janvārim, savukārt pēc 1996. gada 1. janvāra uzkrātais apdrošināšanas stāžs ir divi gadi un astoņi mēneši. Tādējādi uzkrātais apdrošināšanas stāžs un veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas personai A nodrošina vien minimālo vecuma pensiju.

Jāuzsver, ka arī pati valsts par noteiktām personu grupām (piemēram, par personām, kuras kopj bērnu un saņem bērna kopšanas pabalstu; personām, kuras saņem atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu; personām, kuras saņem bērna invalīda kopšanas pabalstu; personām, kuras uzturas ārvalstī kā diplomāta laulātais, karavīra laulātais vai Eirojusta pārstāvja laulātais⁹⁷) sociālās apdrošināšanas iemaksas pensiju apdrošināšanai veic no ļoti mazas summas, kas rezultātā nenodrošina iespēju saņemt pienācīgu vecuma pensiju⁹⁸.

Tādējādi var secināt, ka valsts nav radījusi pietiekami efektīvu mehānismu, lai indivīds vecumdienās varētu saņemt pietiekamu sociālo nodrošinājumu, kas kopumā var novest pie pensiju sistēmas sabrukuma.

Ja valsts ir radījusi, tādu pensiju sistēmu, kas pieļauj, ka pietiekami ilga darba mūža laikā persona nevar uzkrāt pietiekamu pensiju kapitālu, lai nodrošinātu adekvātu vecuma pensiju, tad valsts pienākums ir radīt arī taisnīgu minimālās vecuma pensijas apmēra aprēķināšanas kārtību. Tiesībsarga ieskatā minimālajai vecuma pensijai ir jābūt aprēķinos balstītam lielumam, kas atbilst gan sociālās apdrošināšanas principiem – individuālā uzkrājuma principam un solidaritātes principam, gan nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Tādējādi secināms, ka, nosakot nepietiekamu minimālo vecuma pensijas apmēru, valsts nav izpildījusi no sociāli atbildīga valsts principa izrietošo pienākumu izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu pensiju sistēmu.

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka valsts savu pienākumu – periodiski sekot un pilnveidot sniegtā sociālā nodrošinājuma apmēra pietiekamībai, nav izpildījusi tā, lai Satversmes 109. pantā nostiprinātās tiesības personām būtu īstenojamas reāli.

⁹⁷ Ministru kabineta 2001. gada 5. jūnija noteikumi Nr. 230 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem”, 3. un 3.¹ punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/25244#p3>

⁹⁸ Tiesībsarga 2019. gada 4. jūnija Vēstule Nr. 6-1/979 “Par valsts veiktajām valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām par diplomātu laulātajiem”, kas adresēta Ministru kabinetam.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs uzskata, ka Ministru kabineta 2011. gada 5. decembra noteikumu Nr. 924 “Noteikumi par vecuma pensijas minimālo apmēru” 2.2. apakšpunkts, Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra Noteikumu Nr. 1605 “Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību” 2.1. apakšpunkts, kā arī Ministru kabineta 2019. gada 3. decembra noteikumu Nr. 579 “Noteikumi par minimālās valsts vecuma pensijas apmēru” 2. punkts un 3.2. apakšpunkts neatbilst Satversmes 109. pantam.

Ar cieņu

Tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu